

інвестиційних ресурсів і кумулятивний ефект по національній економіці.

Висновки. Українські СЗЗ в їх нинішньому вигляді мають серйозні системні недоліки. Але це означає, що ці зони потрібно не забороняти, а вдосконалювати як апробований світовою практикою інструмент селективного стимулювання ділової і економічної активності. Неможливо не визнати, що в Україні спеціальні економічні зони можуть ефективно працювати на економіку держави. Але проблематика діяльності вільних економічних зон лежить не в площині існування СЗЗ як таких, а в керівництві і контролі за ними, правильному визначенні пріоритетів для кожної з них, а також в необхідності постійного вдосконалення національної законодавчої бази.

Література

1. Шевцова Я.А. Дослідження зарубіжного досвіду застосування СЗЗ в регіональному управлінні // Вестник ДонНУ. – 2006, т.2. – С. 244-248
2. Макогон Ю.В., Орехова Т.В. Глобалізація і Україна в світовій економіці. – Донецьк: Альфа-прес, 2005. – 400с.
3. Вей Хей Ши. Роль інституту СЗЗ і ТПП в розвитку зовнішньоекономічної діяльності // Проблеми і перспективи співробітництва між країнами Юго-Східної Європи в межах ЧЭС і ГУАМ. – 2007, т.1. – С. 227-235
4. Закон України «Про загальні принципи створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13.10.92 г. № 2673-ХІІ.

УДК 94(477.6):314.145

СТАНОВИЙ СКЛАД МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ДОНБАСУ НАПРИКІНЦІ ХІХ СТ. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПЕРЕПІСУ 1897 Р.)

Заярна Д.О.
Нестерцова С. М.

Важливі зміни, які відбулися в сучасній Україні, зумовили пошук нових методологічних орієнтирів у вітчизняній історіографії, що обумовило зростання інтересу до соціальної історії. Особливу увагу сучасні вчені звертають на зміни соціально-класової структури міського населення після буржуазних реформ другої половини ХІХ ст. Однак порівняльний історичний аналіз міжрегіональних особливостей цього процесу та впливу на нього реформ 60-70-х рр. ХІХ ст. розроблений недостатньо. Тому актуальним в межах даної роботи представляється розгляд питання про становий склад українського пореформеного міста на прикладі міст Донбасу.

Проблеми соціальної історії перебували у колі зору дослідників ще у дореволюційний час. А.А.Кауфман, зокрема, розглянув нормативно-правову

базу переселенського руху у Російській імперії, умови переселення селян у напрямку Сибіру та Далекого Сходу [1]. Вже за радянського часу в 1920 р. вийшла робота І. С. Біска, у котрій аналізувався склад населення Києва за даними перепису 1917 р., проте дослідження подібного роду було винятком, аніж правилом для історіографії 1920-1960-х рр. [2].

З 70-80-х рр. ХХ ст. розпочинається нова хвиля дослідження проблем соціальної історії [3]. На цей час припадає стаття Л.М. Іванова щодо соціально-класової структури міського населення капіталістичної Росії, у якій автор уперше поставив питання про розмивання станів російського суспільства наприкінці ХІХ – початку ХХ ст., про вихід на перший план соціально-майнових критеріїв [4]. Помітним явищем в історичній урбаністиці стала й робота етнографів Л. Анохіної та М. Шмельової [5]. Особливий інтерес викликає аналіз складу вищих прошарків населення трьох міст наприкінці ХІХ – початку ХХ ст., специфіки, характерної цим соціальним типам у повсякденному житті.

У 90-ті рр. вивчення соціальної історії посилюється, що знайшло відображення у чисельних роботах як українських, так і російських вчених. Так, проблемам соціального складу міського населення у пореформений період присвячені роботи А. Боханова, В. Ляшенко та ін. [6]. Російський історик Ш. Зайнетдинов вдало охарактеризував соціальний прошарок чиновництва – представників адміністрації різного рівня, судів, поліції, різних товариств [7]. Видатним вкладом в урбаністику є дослідження Б.Миронова, котрий надав аналіз змінам міського стану Росії у ХVІІІ-ХХ ст. [8]. На сучасному етапі етносоціальна тематика перебувала в полі зору С. Іванова, Н.Пашиної, В. Гончарова, Я. Бойка та ін. [9].

Між тим, не дивлячись на чисельні дослідження з соціальної історії, проблема станового складу українського пореформеного міста і, зокрема, міст Донбасу наприкінці ХІХ ст. досі не була предметом окремого вивчення, що робить більш актуальною спробу розгляду її в межах даної статті.

Мета роботи – дослідити на матеріалах Перепису 1897 р. особливості складу міського населення Донбасу наприкінці ХІХ ст. за становою ознакою. Досягненню поставленої мети передують рішення наступних наукових завдань: визначити основні прошарки населення, представлені у містах регіону у зазначений період, та виявити їх освітній рівень за Першим Всеросійським переписом.

У ХІХ ст. у Росії основною характеристикою соціального статусу людини була саме його станова приналежність. Вона в першу чергу, визначала поведження індивіда, тому що регулювала коло прав і обов'язків, взаємини усередині й поза своїм соціальним середовищем, економічні можливості, орієнтувала на певні цінності й стандарти поведження. [10, 17]. Станову приналежність міського соціуму яскраво відбиває Перепис 1897 р. [Табл. 1].

Табл. 1.

Становий склад міст Донбасу на 1897 р. (з вирахуванням % від загальної кількості міського населення регіону) [11].

Стан	Міста Донбасу								Всього	
	Бахмут		Маріуполь		Слов'яносербськ		Луганськ			
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Усього населення (осіб)	19.316	26,12	31.116	42,07	3.122	4,22	20.404	27,59	73.958	100
Дворяни	581	0,79	968	1,3	86	0,116	769	1,04	2.404	3,25
Духовенство	163	0,22	224	0,31	26	0,035	74	0,1	487	0,66
Купці	381	0,52	513	0,69	4	0,005	289	0,39	1.187	1,6
Міщани	9.707	13,12	16.053	21,7	1.493	2,018	6.193	8,37	33.446	45,22
Селяни	8.041	10,87	12.393	16,76	1.492	2,017	12.537	16,95	34.463	46,6
Іноземні піддані	136	0,18	485	0,66	1	0,001	78	0,11	700	0,95
Інші стани	307	0,42	480	0,65	20	0,028	464	0,63	1.271	1,72

За Переписом більшу частину міського населення Донбасу склали селяни: їхня частка у містах регіону становила близько 46,6% усього населення краю. Найбільше у регіоні їх проживало у Луганську й Маріуполі – 16,95% і 16,76% відповідно; найменше – у Слов'яносербську – 2,018%. Іншим численним прошарком міського населення Донбасу були міщани, які становили 45,22%. Найбільше їх проживало в Маріуполі – 21,7% і Бахмуті – 13,12% населення краю.

Дані Перепису свідчать, що дворяни також перебиралися в місто, причому вони приїжджали у великі міста, що були торгово-промисловими або адміністративними центрами, де можна було зайняти місця в адміністративних органах, різних міських установах, застосувати найвигіднішим образом свої капітали й ін. Дворянство є третьою категорією прошарків, розповсюдженою серед міського населення Донбасу наприкінці XIX ст., однак у порівнянні з попередніми двома прошарками населення воно було незначним – усього 3,25%. Найбільша кількість дворянства серед міського населення регіону проживала в Маріуполі й Луганську – 1,3% і 1,04% населення краю.

Не менш цікавим представляється розгляд питання станового поділу громадян наприкінці XIX ст. окремо в кожному місті Донбасу [Табл. 2].

Табл. 2.

Становий склад міст Донбасу на 1897 р. (з вирахуванням % від загальної кількості населення у місті) [12].

Стан	Міста Донбасу								Всього	
	Бахмут		Маріуполь		Слов'яносербськ		Луганськ			
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Усього населення (осіб)	19.316	26,12	31.116	42,07	3.122	4,22	20.404	27,59	73.958	100
Дворяни	581	3	968	3,11	86	2,75	769	3,77	2.404	3,25
Духовенство	163	0,8	224	0,72	26	0,83	74	0,36	487	0,66
Купці	381	2	513	1,65	4	0,13	289	1,42	1.187	1,6
Міщани	9.707	50,3	16.053	51,59	1.493	47,82	6.193	30,35	33.446	45,22

Стан	Міста Донбасу								Всього	
	Бахмут		Маріуполь		Слов'яносербськ		Луганськ			
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Селяни	8.041	41,6	12.393	39,83	1.492	47,79	12.537	61,44	34.463	46,6
Іноземні піддані	136	0,7	485	1,56	1	0,03	78	0,38	700	0,95
Інші стани	307	1,6	480	1,54	20	0,64	464	2,27	1.271	1,72

Спочатку розглянемо обстановку, що утворилася в центрі Бахмутського повіту, у місті Бахмуті до 1897 р. Отже, у Бахмуті в період проведення Першого всеросійського перепису проживало 19.316 осіб, що становить 26,12% усього міського населення краю, тобто Бахмут у цей період був 3-м за чисельністю містом Донбасу після Маріуполя й Луганська. Серед населення міста переважали міщани – 50,3%, а також селяни – 41,6%. Дворянство й купецтво в Бахмуті в кількісному відношенні значно відстає від названих категорій і становить 3% і 2% відповідно. Найменший за чисельністю прошарок у Бахмуті – духівництво, що становило 0,8%, іноземні громадяни – 0,7%.

Як видно з таблиці, найчисленнішим містом Донбасу був Маріуполь, центр Маріупольського повіту, де мешкало 31.116 осіб (42,07% усього міського населення краю). У Маріуполі найчисленнішими прошарками наприкінці ХІХ ст. були міщани (51,59%), а також селяни (39,83%). Третій за чисельністю прошарок у місті – дворянство (3,11%). Тобто ситуація в Маріуполі значно нагадує в цьому плані ситуацію в Бахмуті. Дворянство й купецтво також представлене слабо – 3,11% і 1,65% населення. Іноземні піддані становлять 1,56% міського населення Маріуполя. Найменший за чисельністю прошарок у Маріуполі – духівництво, що становить усього 0,72%.

Що стосується Луганська, що після 1882 року став центром Слов'яносербського повіту, то за чисельністю населення він посідає друге місце з показником 20.404 осіб або 27,59% міського населення Донбасу. Слід зазначити, що тут на відміну від двох перерахованих вище міст переважає серед інших станів селянство – 61,44%. Другий за чисельністю прошарок – міщани (30,35%). Дворянство за чисельністю серед населення міста перевищує показники в інших містах, хоча також є нечисленним – 3,77% або 769 осіб. Купецтво в Луганську, відповідно до перепису населення 1897 р. становить 289 осіб або 1,42% населення міста. Найменший за чисельністю прошарок у Луганську в цей період – духівництво, що становить усього 0,36%, що практично збігається з показником кількості іноземних підданих у місті – 0,38%.

Ситуація в Слов'яносербську, найменшому за чисельністю населення місті Донбасу (3.122 осіб або 4,22% міського населення регіону), нагадує ситуацію в інших містах краю. Міщани й селяни становлять основний кістяк міста й демонструють практично рівні показники – 47,82% і 47,79% відповідно. Дворянство представлене значно краще, ніж купецтво, і становить 2,75% населення Слов'яносербська. Духівництво за кількістю перевищує практично в 6 разів купецтво в місті (0,83% проти 0,13%). Таким чином, найменшою

становою категорією городян є купецтво. Іноземні піддані становлять у Слов'яносербську в 1897 р. усього 0,03%.

Перший всеросійський перепис населення 1897 р. дає змогу визначити освітній рівень міського населення Донбасу за становою ознакою. [Табл. 3].

Табл. 3.

Рівень грамотності міського населення Донбасу за становою ознакою на 1897 р. [13].

Стан	Міста Донбасу								Усього осіб	
	Бахмут		Маріуполь		Слов'яносербськ		Луганськ			
	неграм ч/ж	грамот ч/ж	неграм ч/ж	грамот ч/ж	неграм ч/ж	грамот ч/ж	неграм ч/ж	грамот ч/ж	неграм ч/ж	грамот ч/ж
Дворяни	51/58	246/226	99/131	378/360	5/18	32/31	76/94	293/306	231/301	949/923
Особи духовного звання	8/13	101/41	18/24	140/42	5/2	8/11	3/13	25/33	34/52	274/140
Потомствені й особисті почесні громадяни, купці, міщани й їхні родини та ін. міське населення	2242/3591	2765/1626	3519/5638	4950/2730	521/669	212/112	1363/2125	1931/1324	7645/12023	9858/5792
Особи сільського населення (селяни, військові козаки та ін.)	2505/3562	1576/462	4472/4109	3163/751	609/724	128/31	3492/5177	2883/1113	11078/13572	7750/2357
Іногородні	-	1/-	7/-	1/-	-	-	3/-	1/-	10/-	3/-
Особи, що не належать до цих станів	34/80	38/14	30/32	18/19	-	3/-	8/20	20/15	72/132	79/48
Іноземні піддані	17/15	67/3	95/109	206/76	-	1/-	18/13	30/17	130/137	304/96
Усі стани	4857/7319	4734/2406	8240/10043	8855/3978	1140/1413	384/185	4965/7442	5185/2812	19202/26217	19158/9381
Усього населення (осіб)	19.316		31.116		3.122		20.404		45419	28539
	73.958									

Як видно з таблиці, наприкінці XIX ст. рівень освіченості населення Донбасу становив близько 39% (кількість неписьменних городян перевищувала майже в 1,6 рази кількість грамотних (45.419 осіб проти 28.539 осіб)), причому серед грамотного населення переважали чоловіки (бл. 26%).

Найбільш освіченими серед міського населення були особи духовного звання (82,8% стану), причому кількість освічених чоловіків майже в 2 рази переважала кількість освічених жінок (274 особи проти 140). Серед дворян освіченими було бл. 77,87%, кількість освічених жінок майже співпадала з кількістю грамотних чоловіків (923 особи проти 949).

На жаль, Перепис не дає змоги визначити рівень освіченості міщан та купців окремо за кожним станом: вони об'єднані в один стан «Потомствені й особисті почесні громадяни, купці, міщани й їхні родини та ін. міське населення». Серед представників цього стану освіченими було бл. 44,3% з перевагою освіченого чоловічого населення майже в 3 рази.

Найменш грамотними були особи сільського населення: лише 29,1% стану були грамотними, причому освічені чоловіки майже в 3 рази переважали кількість освічених жінок.

Отже, аналіз даних Перепису 1897 р. дає змогу зробити наступні висновки:

- 1) наприкінці ХІХ ст. основний кістяк населення Донбасу складала селяни (46,6%) та міщани (45,22%);
- 2) кількісне співвідношення міського населення за становою ознакою по кожному з міст відбиває загальну ситуацію в регіоні;
- 3) найбільш освіченим міським станом було духовенство (82,8% стану), найменш – особи сільського населення (29,1% стану);
- 4) серед населення усіх станів освічені чоловіки переважали за кількістю грамотних жінок.

Таким чином, матеріали Перепису 1897 р. показують, що, незважаючи на певні історико-культурні та економічні відмінності формування та розвитку, міста Донбасу наприкінці ХІХ ст. за соціально-класовою структурою було подібні одне до одного, відбиваючи загальну тенденцію українських провінційних міст у складі Російської імперії.

Проблема структури пореформених міст Донбасу наприкінці ХІХ ст. за становою ознакою, порушена у роботі, потребує подальшого дослідження. Перспективним представляється розгляд питання на основі інших джерел, в першу чергу архівних. Доопрацювання потребує проблема професійної зайнятості, а також особливості повсякденного життя представників різних станів міського населення Донбасу.

Література

1. Кауфман А. А. К вопросу о причинах и вероятной будущности русских переселений. – М.: Т-во типографии А.И. Мамонтова, 1898. – 49 с.; Кауфман А. Переселение и колонизация. – СПб.: Типолитография т-ва Общественная польза, 1905. – 340 с.
2. Биск И.С. К вопросу о социальном составе населения г. Киева (по данным переписи 1917 г.). – М., 1920.
3. Кирьянов Ю. И. Рабочие Юга России. 1914-февраль 1917 гг. – М.: Наука, 1971. – 307 с.; Лаверычев В. Я. Крупная буржуазия в пореформенной России. 1861-1900 гг. – М.: Мысль, 1974. – 254 с.; История рабочих Донбасса. – Т.1. Рабочие Донбасса в эпоху капитализма и в переходной период от капитализма к социализму. – К.: Наук. думка, 1981. – 326 с. та ін.
4. Иванов Л. М. О сословно-классовой структуре городского населения капиталистической России // Проблемы социально-экономической истории России. – М., 1971. – С. 312-340.
5. Анохина Л. А., Шмелева М. Н. Быт городского населения средней полосы РСФСР в прошлом и настоящем. – М., 1977.
6. Боханов А. Н. Крупная буржуазия России (конец ХІХ в. – 1914 г.). – М.: Наука, 1992. – 264 с; Ляшенко В. Г. Торгово-промышленная буржуазия

Донбасса в 1861-1917 гг. // Летопись Донбасса: краеведческий сборник. – Донецк, 1992. Вып. 1. – С. 33-36. та ін.

7. Зайнетдинов Ш. Р. Социальная структура российского общества на рубеже XIX-XX вв. / По материалам первой всероссийской переписи населения Российской империи 1897 г. – Уфа, 1993.

8. Миронов Б. Н. Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX вв.) – Т.1. – СПб, 1999. – С.113-122.

9. Иванов С. М. Демографическая ситуация и факторы, влияющие на изменение в среде малых этносов Донбасса (середины XIX – начала XX вв.) // Межэтнические культурные связи в Донбассе: история, этнография, культура: Сб. / Отв. ред. Г. П. Ерхов. – Донецк: ДонГУ, 2000. – С. 49-57; Пашина Н. П. Формування етноструктури Донбасу в контексті соціально-економічних перетворень краю пореформеного періоду. (1861-1900 рр.): Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. іст. наук (07.00.01) / Київ. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 1997. – 26 с.; Гончаров В.В. Єврейське населення Південно-Східної України. 1861-1917 рр. – Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. іст. наук: 07.00.01 / Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2005. – 20 с.; Бойко Я.В., Данилова Н.О. Формування етнічного складу населення Півдня України (кінець XVIII-XIX ст.) //Укр. іст. журнал. – 1992. – № 9. – С.54-64 та ін.

10. Бушарова Ю. А. Социокультурный облик уездных городов Саратовской губернии в конце XIX – начале XX вв. – Автореф. дис. на соискание уч. степени к.и.н (24.00.01). – Волгоград, 2006. – 25 с.

11. Підраховано за: Первая Всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. – Издание Центрального статистического министерства Внутренних дел. /Под ред. Н.А. Тройницкого. – Екатеринославская губерния, 1904. – С. 2-3, 44-45.

12. Підраховано за: Первая Всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г... - С. 44-45.

13. Підраховано за: Первая Всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. ... - С, 52-69.

УДК 659.1:33.658

ОСОБЕННОСТИ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ РЕКЛАМЫ В МАЛОМ БИЗНЕСЕ

Знаменская А.И.

Таранич О.В.

Многие предприниматели считают, что маркетинговые мероприятия могут себе позволить финансировать только крупные развитые компании. Однако это возможно и для предприятий малого и среднего бизнеса, так как их основными конкурентными преимуществами являются гибкость и близость к покупателю, возможность уделять внимание каждому клиенту, изменяться, подстраиваясь под его требования. Из-за роста конкуренции каждый владелец малого бизнеса стремится любыми способами привлечь внимание потенциального покупателя к своему товару. И одним из основных способов это сделать является эффективная реклама.